

Психологічні науки

УДК 159.9:165.242.1:371.12

Щербан Тетяна Дмитрівна

доктор психологічних наук, професор кафедри психології

Мукачівський державний університет

Щербан Татьяна Дмитриевна

доктор психологических наук, профессор кафедры психологии

Мукачевский государственный университет

Scherban T.

doctor of psychology sciences, professor of psychology department

Mukachevo state university

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ

САМОСВІДОМОСТІ ВЧИТЕЛІВ

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ

САМОСОЗНАНИЯ УЧИТЕЛЕЙ

PSYCHOLOGICAL FEATURES TEACHERS' IDENTITY FORMATION

Анотація: У дослідженні розглядаються психологічні особливості формування особистості вчителів. Представлено результати тренінгу щодо розвитку самосвідомості вчителів. Активна участь у тренінгу сприяє розширенню поля усвідомлення учителями своєї особистості, розсіюванню ілюзорних уявлень про себе та свій образ в очах інших людей (у тому числі і учнів), що, у свою чергу, призводить до позитивної дезінтеграції цілісності особистісної структури, яка забезпечувалася передусім механізмами психологічного захисту: наступні дії самоаналізу, самоусвідомлення та самовдосконалення забезпечують подальшу інтеграцію особистості на більш високому рівні розвитку.

Ключові слова: самосвідомість вчителів, психологічний захист, самоідентифікація, стиль спілкування.

Аннотация: В исследовании рассматриваются психологические особенности формирования личности учителей. Представлены результаты тренинга по развитию самосознания учителей. Активное участие в тренинге способствует расширению поля осознания учителями своей личности, рассеиванию иллюзорных представлений о себе и свой образ в глазах других людей (в том числе и учеников), что, в свою очередь, приводит к положительной дезинтеграции целостности личностной структуры, обеспечивалась прежде всего механизмами психологической защиты: следующие действия самоанализа, самосознания и самосовершенствования обеспечивают дальнейшую интеграцию личности на более высоком уровне развития.

Ключевые слова: самосознание учителей, психологическая защита, самоидентификация, стиль общения.

Summary: Psychological characteristics of teachers' personality formation have been examined in the study. The results of the training on teachers' self-consciousness have been presented. Active participation in the training enhances the teachers' personality awareness, dispersion of illusory perception of themselves and their image in the eyes of other people (including schoolchildren), which in turn leads to positive disintegration of the integrity of personality structure that was provided primarily by mechanisms of psychological protection: the following self-analyses, self-awareness and self-improvement provide further integration of the personality to a higher level of development.

Key words: consciousness of teachers, psychological protection, identification, communication style.

У дослідженні розглядаються психологічні особливості формування особистості вчителів. Представлено результати тренінгу щодо розвитку самосвідомості вчителів. Активна участь у тренінгу сприяє розширенню поля усвідомлення учителями своєї особистості, розсіюванню ілюзорних

уявлень про себе та свій образ в очах інших людей (у тому числі і учнів), що, у свою чергу, призводить до позитивної дезінтеграції цілісності особистісної структури, яка забезпечувалася передусім механізмами психологічного захисту: наступні дії самоаналізу, самоусвідомлення та самовдосконалення забезпечують подальшу інтеграцію особистості на більш високому рівні розвитку.

Ключові слова: самосвідомість вчителів, психологічний захист, самоідентифікація, стиль спілкування.

Пріоритетною проблемою психології є дослідження умов і факторів формування особистості успішного вчителя. Саме у цьому напрямку, як засвідчує сьогоденна практика, відчувається дефіцит досліджень. Актуальність представленого дослідження обумовлено необхідністю більш ґрунтовного вивчення процесу формування самосвідомості фахівців-педагогів. Таким чином, утворено предмет дослідження педагогічної психології – процес формування уявлення вчителів про себе та самосвідомість. Мета дослідження – виокремити деякі психологічні особливості процесу формування самосвідомості вчителя.

Самосвідомість особистості і стиль спілкування складають взаємообумовлену систему, яка прагне до стабільності та внутрішньої несуперечливості. В установках і стилі спілкування апробується, верифікується, підтверджується образ «Я» і самовідношення особистості. Механізми психологічного захисту забезпечують збереження певного емоційно-ціннісного ставлення до самого себе як через внутрішні ментально-рефлексивні дії, так і через відповідну організацію спілкування з іншими людьми.

Монологічний стиль спілкування або тенденцію до його розвитку в учителів, можна розглядати як прояв певних захисних стратегій, спрямованих на збереження існуючих уявлень про себе та своєї самооцінки Я-концепції. Механізми психологічного захисту забезпечують

суб'єкту відчуття власної цілісності та ідентичності, але досягається це шляхом деформацій механізмів свідомості, що веде до об'єктивної деформації поведінки людини та її взаємостосунків з іншими людьми. Проявляється це передусім у стилі спілкування, який є теоретичним і операціональним конструктором, що забезпечує єдність мотиваційного і інструментального аспектів діяльності.

У досліджуваному нами випадку, механізми психологічного захисту деформують процес відображення вчителями педагогічних ситуацій та учнів, не лише призводять до постійного самовиправдання своїх дій та звинувачень на адресу учнів, але й до «сліпоті» та «глухоти» по відношенню до учнів у зв'язку з високим рівнем концентрації уваги на собі.

Проведено серію експериментальних занять. На перших та останніх заняттях слухачі заповнювали тест «20 висловлювань». Як наслідок, - зросла кількість самохарактеристик (середнє значення останніх зросло від 6 до 17). По суті, мова йде про зростання ідентифікації власного Я з своєю професійною та соціальною роллю (Я виступає як результат інтеріоризації індивідуальної позиції в соціальній і професійній структурі), розширення поля особистісної структури і наступну інтеграцію на більш високому рівні розвитку [2].

Заслуговують на увагу дані одержані стосовно динаміки рівня тривожності. Загальна тенденція така: дезінтеграція (позитивна) особистісних структур призводить до певного зростання рівня тривожності з наступним зниженням відносно до початкового стану. Так, за методикою Тейлора, високий і дуже високий рівень тривожності на початку занять був притаманний 75,0%; слухачів, а на кінець циклу – лише 15,0%. Звернемо увагу ще на одну цікаву обставину спілкування у навчальному процесі – звинувачувати інших у своїх невдачах. Спостереження за поведінкою учителів під час занять підтвердили наявність такої тенденції: схильність

перекладати відповідальність за виникаючі проблеми у спілкуванні на партнерів або зовнішні умови, вбачаючи саме у них джерело труднощів. Ця тенденція звинувачування інших проявилася і у безпосередній поведінці учителів під час виконання поставлених завдань, і в процесі рефлексії своєї діяльності та взаємостосунків з учнями.

Під час занять (і в результаті останніх) слухачі одержали нову інформацію, яка дала змогу уточнювати і коректувати свої попередні уявлення про самих себе (про своє «актуальне Я» та «ідеальне Я»). Ця корекція і уточнення забезпечувалися тим, що діагностика особливостей сприймання суб'єктом ситуації спілкування на заняттях розв'язувалася не стільки ведучим, скільки самим суб'єктом з допомогою групи і ведучого.

Узагальнюючи наведені факти, зробимо висновок: активна участь в описаній вище схемі роботи сприяє розширенню поля усвідомлення учителями своєї особистості, розсіюванню ілюзорних уявлень про себе та свій образ в очах інших людей (у тому числі і учнів), що, у свою чергу, призводить до позитивної дезінтеграції цілісності особистісної структури, яка забезпечувалася передусім механізмами психологічного захисту: наступні дії самоаналізу, самоусвідомлення та самовдосконалення забезпечують подальшу інтеграцію особистості на більш високому рівні розвитку.

Література:

1. Зейгарник Б. В. К вопросу о механизмах развития личности / Б. В. Зейгарник // Вестник Моск. ун-та. Сер. Психология. – 1979
2. Яценко Т.С. Активное социально - психологическое обучение: теория, практика, обучение / Т.С. Яценко, Я. М. Кміт, Б. М. Олексієнко – Хмельницький: НАПВУ, М.: СИП РИА, 2002. – 791 с.
3. Яценко Т.С. Проблема дослідження несвідомої сфери психіки суб'єкта/ Т.С. Яценко // Практична психологія та соціальна робота. – 2002. – № 7. – С. 10-16.